

СТРОКИ СІВБИ СОРТІВ ПШЕНИЦІ М'ЯКОЇ ОЗИМОЇ (TRITICUM AESTIVUM L.) В УМОВАХ ЗМІНИ КЛІМАТУ

*О. Л. Дергачов, науковий співробітник
Миронівський інститут пшениці імені В.М. Ремесла (МІП) НААН України*

Постановка проблеми. Для підвищення врожайності пшениці озимої з одночасним зниженням рівня техногенного та антропогенного навантаження на довкілля, а також підвищення ефективності виробництва зерна в умовах зміни клімату і заощадження енергоресурсів необхідний пошук шляхів удосконалення сортової технології і тактики її використання [1-2].

Важливою умовою одержання високих врожаїв пшениці є сівба в кращі агротехнічні строки, які залежать від сортових особливостей, погодних умов, запасів вологи, типів ґрунтів тощо [3]. Тому строк сівби є найефективнішим елементом технології, який не потребує додаткових матеріальних витрат, але суттєво позначається на реалізації потенціалу продуктивності пшениці [4]. Як природний фактор, він сприяє одночасному розмноженню і розвитку шкідливих організмів, втрати від яких особливо сильно збільшуються на уражених у ранніх стадіях росту рослинах.

У зв'язку зі змінами клімату (підвищення середньорічної температури повітря) і подовженням осінньої вегетації рослин пшениці шкодочинність збудників хвороб і особливо шкідників зростає. Занепокоєність викликає масове ураження озимини вірусними хворобами, втрати врожаю від яких сягають 10-15%, а в роки епіфітотій – 60-90% [5].

Відомо, що осінній період із середньодобовими температурами 14-15 °С є сприятливим для сівби пшениці озимої. При цьому фізіологічний оптимум для більшості шкідливих комах знаходиться у межах 25-38 °С [6]. Тому денні температури цього періоду є також оптимальними і для життєдіяльності шкідників та розвит-

ку хвороб.

Останніми роками строки сівби змістились на пізніші, оптимальними в зоні Лісостепу вважаються з 15 по 30 вересня, а припустимі – до 5-10 жовтня.

Зі створенням та впровадженням у виробництво сортів постає питання оптимізації строків сівби для кожного нового сорту, що дасть змогу повніше використати його потенціал та стабілізувати ринок зерна в Україні без додаткових капіталовкладень.

Мета роботи полягає в дослідженні біологічних особливостей сортів пшениці м'якої озимої щодо строків сівби з метою повнішої реалізації їхнього генетичного потенціалу в умовах зміни клімату, а також у зв'язку з пошуком шляхів оптимальної окупності витрат та енергозбереження у сучасних економічних умовах і збільшення щорічних валових зборів зерна. Підвищення врожайності за рахунок сівби нових сортів в оптимальні строки дасть можливість щорічно отримувати господарствами Лісостепу зерно пшениці з найменшими витратами та знизити пестицидне навантаження на довкілля.

Матеріал та методика досліджень. Досліди (2006-2009 рр.) заклали на полях селекційної сівозміни Миронівського інституту пшениці імені В.М. Ремесла НААН України (МІП). Досліджували щорічно 11–20 сортів пшениці м'якої озимої після гороху на зерно, включаючи стандарти: Миронівську 65 та Подільську.

Підготовка ґрунту – рекомендована з урахуванням попередника і зони вирощування. Сівбу проводили селекційною сівалкою СН-10 ц в 3 строки: 15, 25 вересня і 5 жовтня (урожай 2006-2008 рр.).

У зв'язку зі значними опадами у

вересні 2008 р. строки сівби змістили на 28 вересня, 3 і 9 жовтня.

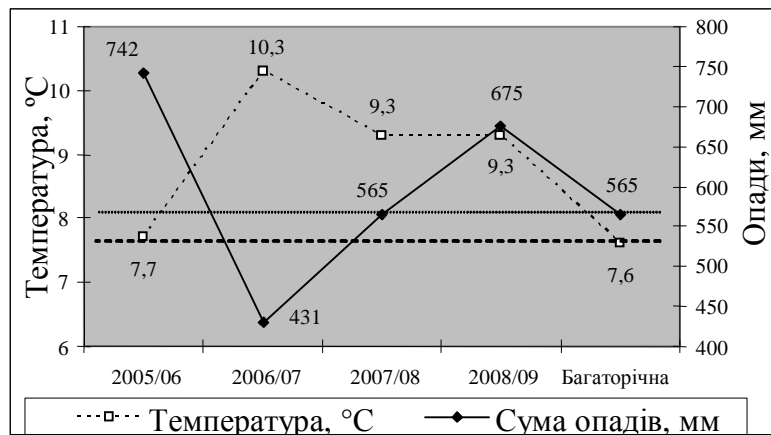
Облікова площа ділянок 10 м², розміщення систематичне, норма висіву – 5 млн схожих насінин на 1 га, повторність триразова.

Насіння перед сівбою протруювали вітаваксом 200 ФФ у рекомендованій дозі. В умовах сухої осені 2005 р. поле після сівби коткували кільчасто-шпоровими котками. Весною, у кінці фази куцання, посіви обробляли баковою сумішшю (гранстар і альто супер) у рекоменда-

них дозах.

Аналіз показників хлібопекарської якості зерна сортів пшениці проводили в лабораторії якості МІП за загальноприйнятими методиками [7].

Результати досліджень. Аналіз гідротермічних умов показав суттєву різницю як за сумою опадів, так і за середньорічною температурою повітря у роки проведення досліджень, яка на 0,1-2,7 °С перевищувала середню багаторічну 7,6 °С (рис. 1).

Рис. 1. Гідротермічні умови досліджень урожайності пшениці (2006-2009 рр.).

За період із серпня 2005 р. по липень 2006 р. випало 742 мм опадів, що становило 131,3 % від середньої багаторічної кількості, хоча у вересні їх було лише 1 мм за середньої багаторічної 41 мм. Надзвичайно посушливим був 2007 р. – 431 мм (76,4%), особливо в листопаді-грудні та березні-квітні. Найсприятливішим для формування урожаю протягом усієї вегетації пшениці був 2009 р.

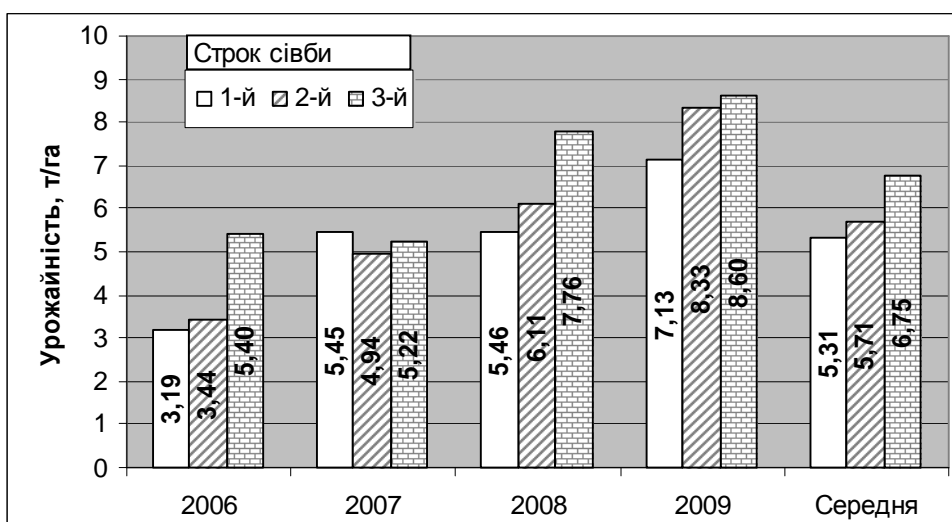
За роками спостерігали і різну кількість днів із суховіями (відносна вологість повітря ≤ 30 %) – 14, 44, 9 і 7 відповідно.

Строки сівби і пов'язані з ними абіотичні та біотичні фактори довели суттєво вплинули на рівень продуктивності пшениці озимої (рис. 2). Так, за сівби пшениці 5 жовтня у 2006, 2008 рр., а також 3 і 9 жовтня у 2009 р. отримали найвищі врожаї порівняно з більш ранніми строками. Це пояснюється меншим ураженням рослин пізніших строків сівби шкідниками і збудниками хвороб, збережен-

ням продуктивніших стебел першого і другого порядків, особливо у 2006 р. У цілому за 4 роки досліджень жовтневі строки сівби сприяли збільшенню продуктивності озимої пшениці на 1,44 т/га порівняно із сівбою 15 вересня.

Виключенням для даної тенденції став посушливий 2006/2007 р., коли рослини пізніх строків сівби ще до розкуцання постраждали від весняної посухи і підвищених температур, а рослини середнього строку сівби більше уразилися шкідниками і хворобами в осінній період.

В усі роки на пшениці пізніших строків сівби спостерігали значне зниження ензимо-мікозного виснаження рослин (чорноколосиця), хоча на дату колошіння, цвітіння, наливу і досягання строки сівби суттєво не впливали. Відмічено й значну стійкість посівів до вилягання, що пов'язано, у першу чергу, з меншим ураженням рослин кореневими гнилями, яке також спостерігали у своїх дослідках Г. М. Ковалишина і Г. П. Марусич [11].

Рис. 2. Вплив строків сівби на урожайність пшениці озимої (2006-2009 рр.), т/га,

Кореляційний аналіз між рівнем урожайності і середньодекадною температурою повітря під час осінньої сівби в інтервалі температур 16,1-10,7 °С показав доволі сильну від'ємну їхню залежність ($r = -0,72 \pm 0,22$).

Дослідженнями встановлено, що строки сівби пшениці „кінець вересня – середина першої декади жовтня” в умовах Лісостепу України сприяли суттєвому збільшенню продуктивності сортів, але при цьому проявлялися і сортові особливості. Ця тенденція спостерігалась щорі-

чно. Наприклад (табл. 1), за сівби 28 вересня найбільший урожай (7,95 т/га) у 2009 р. сформували Легенда Миронівська і Оберіг Миронівський, передані на державне сорто випробування у 2009 та 2010 рр. відповідно, а також перспективна лінія Лютесценс 35354 (7,93 т/га). За сівби 9 жовтня вони поступилися сортам Волошка і Подолянка. Оскільки посівна компанія тривала не один день. Цей факт необхідно використовувати, тобто, для кожного строку сівби підбирати відповідні сорти.

Таблиця 1

Урожайність сортів озимої пшениці (2009 р.), т/га

Сорт, лінія	Строки сівби			Середня урожайність	V, %
	28.09.08	03.10.08	09.10.08		
Оберіг Миронівський	7,95	9,01	8,83	8,60	6,6
Лютесценс 31228	7,68	9,10	8,83	8,54	8,9
Лютесценс 35354	7,93	9,09	8,29	8,44	7,0
Легенда Миронівська	7,95	8,83	8,04	8,28	5,9
Подолянка – стандарт	7,39	7,60	9,46	8,15	14,0
Пам'яті Ремесла	7,28	8,54	8,58	8,13	9,1
Економка	7,29	7,63	8,50	7,81	8,0
Миронівська 65 – стандарт	6,56	7,88	8,67	7,70	13,8
Ювіляр Миронівський	6,63	8,21	8,17	7,67	11,8
Миронівська сторічна	6,73	8,15	8,10	7,66	10,5
Волошка	6,26	7,40	9,83	7,83	23,3
Середні показники	7,24	8,31	8,66	8,07	10,81

$HIP_{05} = 0,58$ т/га

З урахуванням таких факторів, як оптимальний строк сівби і сорт, максимальна урожайність за 2006-2009 рр. становила у Октави 6,93 т/га; Лютесценс 35354 – 10,02; Волошкової – 9,83. Цей факт підтверджує наявність значного резерву для повнішої реалізації потенційної урожайності сортів у виробництві.

Дослідження показали також, що оптимальний строк сівби у зоні Лісостепу для більшості сортів за умови нормальної перезимівлі обмежується першою декадою жовтня. Середня температура повітря цього періоду становить 12 °С, від-

хилення від неї у той чи інший бік при сівбі пшениці знижує урожайність.

Строки сівби впливали і на деякі показники хлібопекарської якості через рівень продуктивності, з яким вони знаходяться у від'ємній залежності (табл. 2). Так, за пізніших строків сівби дещо знизився вміст білка (-1,2%), показник седиментації (-5 мл), вміст сирої клейковини (-1,7%), „сила” борошна (-19 о. а.). Збільшилася лише маса 1000 зерен, яка корелює з урожайністю, особливо у 2006 р. (+5,0 г). На натуру зерна, змішувальну здатність борошна та якість клейковини (ІДК) строк сівби майже не впливав.

Таблиця 2

Вплив строків сівби на хлібопекарську якість зерна пшениці м'якої озимої (урожай 2006-2008 рр.)

Хлібопекарські якості зерна	Строки сівби		
	15.09.	25.09.	5.10.
Вміст білка, %	12,8	12,4	11,6
Маса 1000 зерен, г	35,6	36,1	38,2
Натура зерна, г/л	769	763	767
Седиментація, мл	61	60	56
Сира клейковина, %	29,6	28,9	27,9
„Сила” борошна, о. а.	187	189	168
Змішувальна здатність	53	53	53
Об'єм хліба, см ³	582	600	579
ІДК	84	84	85

Примітка. Надані середні показники досліджуваних сортів

Аналіз варіювання показників якості зерна виявив суттєвий вплив погодних умов років вегетації і генетичних особливостей сортів.

Висновки. Через складну взаємодію факторів навколишнього середовища і біологічних закономірностей строки сівби озимої пшениці суттєво впливали на рівень продуктивності сортів й ефективність їхнього вирощування. Сівба сортів в оптимальні для них строки з урахуванням біологічних особливостей забезпечила збільшення валових зборів зерна, стабілізацію й ефективність вирощування озимої пшениці, а також зменшила забруднення навколишнього середовища.

Для поліпшення показників хлібопекарської якості зерна з ростом урожайності подальшим дослідженням розвитку мусить стати оптимізація мінерального живлення рослин у сортовій технології вирощування озимої пшениці.

Використана література:

1. Зубець, М. В. Роль сільськогосподарської науки в розвитку агропромислового комплексу України. / М. В. Зубець. // Економіка АПК. – 2006. – № 12. – С.18-29.
2. Азізов, С. П. Організація аграрного виробництва і бізнесу: підручник / С. П. Азізов, П. Т. Саблук, П. К. Канінський; за ред. проф. С. П. Азізова, П. Т. Саблука. – К.: ННЦ ІАЕ, 2006. – 790 с.
3. Русанов, В. І. Технологія вирощування пшениці озимої в Лісостепу України. / В. І. Русанов, А. І. Шевченко, А. М. Твердохліб [та інші]. // Селекція, насінництво і технології вирощування зернових колосових культур у Лісостепу України; за ред. В. Т. Колючого, В. А. Власенка, Г. Ю. Борсука [та інших]. – К.: Аграрна наука, 2007. – С. 382-424.
4. Бойко, В. І. Економічні та агротехнологічні аспекти підвищення ефекти-

вності виробництва продовольчого зерна ярої пшениці в умовах Степу України. / В. І. Бойко, В. С. Рибка, О. В. Ковтун. // Економіка АПК. – 2006. – № 12. – С. 41-48.

5. Петренко, В. П. Формування продуктивності нових сортів пшениці м'якої озимої (*Triticum aestivum* L.) залежно від фітовірусного навантаження. / В. П. Петренко, І. М. Черняєва, Т. Ю. Маркова [та інші]. // Сортовивчення та охорона прав на сорти рослин: науково-практичний журнал. / М-во аграрної політики України, Державна служба з охорони прав на сорти рослин, Український інститут експертизи сортів рослин; голов. ред. Хаджиматов В. А. [та ін.]. – К., 2008. – № 1 (7). – С. 50–62.

6. Федоренко, В. П. Шкідники сільськогосподарських рослин: посібник для студентів агрономічних факультетів с.-г. вищих навчальних закладів України III-V рівнів акредитації. / В. П. Федоренко, Й. Т. Покозій, М. В. Круть. – Ніжин: Колоб'іг, 2004. – 356 с.

7. Беркутова, Н. С. Методы оценки и формирование качества зерна. / Н. С. Беркутова. – М.: Росагропромиздат, 1991. – 352 с.

УДК 631.524.84:631.526

Дергачов О. Л. Строки сівби сортів пшениці м'якої озимої (*Triticum aestivum* L.) в умовах зміни клімату. // Сортовивчення та охорона прав на сорти рослин. – К. – 2010. – № 1 (11).

Наведено результати дослідження впливу строків сівби на урожайність і показники якості зерна сортів-інновацій пшениці м'якої озимої Миронівського інституту пшениці імені В.М. Ремесла НААН України в умовах Правобережного Лісостепу. Показано від'ємну кореляційну залежність продуктивності сортів від середньої температури повітря під час сівби пшениці.

Ключові слова: пшениця м'яка озима, сорти, строки сівби, продуктивність.

УДК 631.524.84:631.526

Дергачев А. Л. Сроки сева сортов-инноваций пшеницы мягкой озимой (*Triticum aestivum* L.) в условиях изменения климата // Сортовивчення та охорона прав на сорти рослин. – К. – 2010. – № 1 (11).

Приведено результати досліджуваних впливу строків сева на урожайність і показателі якості зерна сортів-інновацій пшениці м'якої озимої Миронівського інституту пшениці імені В.Н. Ремесло НААН України в умовах Правобережної Лесостепи. Показано отрицательную корреляционную зависимость продуктивности сортов от средней температуры воздуха во время сева.

Установлены биологические особенности сортов относительно сроков сева, знание и использование которых в производстве является значительным резервом для увеличения и стабилизации валовых сборов зерна в Украине, улучшения экологии окружающей среды, более полной реализации генетического потенциала без дополнительных капиталовложений.

УДК 631.524.84:631.526

Dergachov, A. Sowing terms of winter bread wheat variety-innovations (*Triticum aestivum* L.) in the conditions of change of climate // Сортовивчення та охорона прав на сорти рослин. – К. – 2010. – № 1 (11).

Results of studying of influence of sowing terms on productivity and indices of quality of grain of winter bread wheat variety-innovations of V.M. Remeslo Myronivka Institute of Wheat of NAAS of Ukraine in the conditions of Right-bank Forest-steppe are shown. Negative correlation of productivity of varieties on average temperature of air during the sowing period is shown.